

Idégrundlag for Behandlingen af en betydningsfuld Periode. Det fortjener at understreges, at L'héritier i sin sammenfattende Oversigt ikke alene gør Rede for herskende Anskuelse, men samtidig har benyttet Lejligheden til at fremsætte egne Synspunkter. Enhver, som har fundet sit Arbejdsomraade indenfor det 18. Aarhundredes Historie, faar herigennem Nytte af Kommissionens Virksomhed.

A. L.

Dr. Konrad Schünemann, der er professor ved universitetet i Kiel og medarbejder ved den store »Handwörterbuch für das Grenz- und Auslandsdeutschum«, har underkastet Østrigs befolkningspolitik under Maria Theresia en grundig undersøgelse. (*Österreichs Bevölkerungspolitik unter Maria Theresia*. I, udgivet af »Institut zur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten« i München og »Institut für ostbayrische Heimatforschung« i Passau.)

I forskellige artikler i den store haandbog har prof. Schünemann gjort rede for tysk kolonisation i den østlige del af det gamle Habsburger-rige. I denne bog behandles hele koloniseringsproblemet i sin politiske sammenhæng.

I en omfattende indledning skildres dels den merkantilistiske befolkningspolitik, ifølge hvilken en stats magt ahang af dens befolknings størrelse, dels de forholdsvis primitive koloniseringsmetoder, der anvendtes før Maria Theresias tid, og endelig faar man et godt billede af den østrigske administrations indretning og statsstyrets ledende personligheder ved midten af det 18. aarh.

Af særlig betydning for befolkningspolitikken var oprettelsen af det østrigske statsraad i 1761. Det var tænkt som det egentlig centrale organ for den østrigske absolutisme. Bestræbelser i centralistisk retning havde været at spore ogsaa tidligere, men de ungarske myndigheder havde formaaet og formaaede stadig at bevare en vidtgaaende selvstændighed, saaledes at der faktisk bestod en dualisme som efter 1867.

I et følgende afsnit gennemgaaes befolkningsfordelingen fra egn til egn i monarkiet. Befolkningsstætheden var mindst i den ungarske rigshalvdel og befolkningspolitikens hovedformaal blev derfor koloniseringen i øst, hvor staten ejede store strækninger, velegnede til opdyrkning overtaget efter erobringen fra tyrkerne.

Paa privat initiativ var allerede mange kolonister draget mod sydøst, da staten begyndte at interessere sig for en aktiv befolkningspolitik. De første udslag af denne politik var dog ikke alene bestemt af kolonisoriske formaal, men ogsaa af sociale og poli-

tiske. Ved det saakaldte »Temesvarer Wasserschub«, en aarlig tilbagevendende begivenhed, sendtes uønskede elementer fra Wiens underverden til Banatet. Nogen nævneværdig betydning fik disse udrensningsaktioner ikke, men det har for nogle aar siden givet ungarske nationalister anledning til at karakterisere det tyske mindretal i Ungarn som et blandingsprodukt af wienske tugthuslemmer og gadepiger, en paastand som prof. Schünemann meget energisk viser tilbage.

Ogsaa andre uønskede elementer tvangsforvistes, dels opsæt-sige bønder fra grevskabet Hauenstein i Sydtyskland og dels protestanter, der fortrinsvis sendtes til Siebenbürgen, hvor protestantismen var taalt.

Tvangsforanstaltningerne betød ikke meget. Bedre lykkedes den kolonisation, der foretoges af den ungarske kameralforvaltning under ledelse af grev Grassalkowich. Under de forskellige krige oplevede det kornproducerende Ungarn en højkonjunktur, og det dyrkede areal udvidedes stærkt. Grev Grassalkowich var ungarer og søgte i videst muligt omfang at bosætte sine landsmænd, særlig i grænseegnene, men han tog ogsaa tyskere, slovakker og ruthenere. Derimod yndede han ikke serbere, nogle blev dog bosat. Fra denne tid stammer de haabløst forvirrede nationalitetsforhold i de sydøstligste provinser af det gamle Ungarn.

Under Syvaarskrigen begyndte paa centraladministrationens initiativ en mere planmæssig befolkningspolitik. Krigen frigjorde en del menneskemateriale, der kunde bruges som kolonister. Dels krigsfanger, som det gjaldt at berøve fjenden for altid, dels krigsinvalider. Da krigen var forbi, hvervedes der kolonister blandt de afdankede soldater. Men rigtige bønder og haandværkere var selvfølgelig mere velskikkede til formaalet.

I 1760 naaede overalt i Europa den merkantilistiske befolkningspolitik sin kulmination. Preussen, Rusland, England, Spanien og Østrig kappedes om kolonister i Sydtyskland, der hvert aar tappedes for et stort kontingent. Selv Danmark optraadte paa markedet for at faa bønder til at opdyrke de jyske heder.

Efter et meget kraftigt initiativ i 1760'erne var det som om den østrigske regering fra 1770 helt tabte sin interesse for sagen igen, selvom netop nu en række misvækstaar i Sydvesttyskland lettede hvervningen.

Resultaterne af statens indsats blev ikke overvældende store. Grunden maa fortrinsvis søges i den mangel paa enhed, der prægede ledelsen. De forskellige myndigheder ligefrem modarbejdede hinanden. Man kunde i Wien love, hvad man vilde,

de ungarske embedsmænd optraadte, som de fandt for godt. Overfor en omfattende planmæssig indvandring især af tyskere nærede de ungarske myndigheder, hvis synspunkter helt bestemtes af magnaterne, ingen sympati. Interessen for ekstensiv kvægavl var efter krigen voksende blandt storgodsejerne; de mindre gods-ejere var mere interesseret i intensiv drift og vilde gerne have flere bønder, men det var de store, der gav tonen an. De mindre godsejere søgte imidlertid deres behov dækket ved at lokke kolonister bort fra statstransporterne paa vej ned gennem Ungarn.

I en række kapitler gør prof. Schünemann rede for hvervningens organisation, de skiftende bosættelsesvilkaar, transporten og omfanget af koloniseringen. Ialt skal der i 10-aaret 1763—72 være bosat ca. 13.500 tyske familier eller ca. 52.000 personer; det er flere end Rusland og England hvervede, men ikke saa mange som det hadede og beundrede forbillede Preussen.

Til slut gør prof. Schünemann op med den opfattelse, at udvandringen fra Sydvesttyskland skulde skyldes en overbefolkning i disse egne. Det var langt fra tilfældet. Naar hvervningen lykkedes, skyldtes det først og fremmest den frygtelige statslige splittelse. Der fandtes ikke nogen kraftig statsmagt, der kunde holde paa befolkningen og ved en maalbevidst økonomisk politik skaffe bedre levevilkaar.

Troels Fink.

Göttinger-Universitetets 200-Aars Jubilæum har fremkaldt flere værdifulde Publikationer. Allerede tidligere er her i Tidsskriftet (10. R. IV, 476) nævnt den monumentale Udgave af Universitetets Matrikel ved Götz von Selle. Den samme Forfatter har senere skrevet ogsaa en større Fremstilling af Universitetets Historie: *Die Georg-August-Universität zu Göttingen 1737—1937* (1937), hvori han aabenbart tilsigter at give et almindeligt Overblik i store Træk over Universitetets Udvikling i de forløbne 200 Aar. Efter en kortere Redegørelse for Forudsætningerne for Universitetets Tilblivelse skildrer v. Selle dets Historie i fire Stadier: Tiden 1734—70, den første, ingenlunde lette Udviklingsperiode; 1770—1813, der betegner dets rigeste Blomstring; 1814—1850, en Brydningstid, hvori ikke mindst de forskellige politiske Rørelser bidrog til at gøre Universitetets Tilværelse usikker og svækkede dets Indflydelse, medens et sidste Afsnit giver et Bids af den betydelige videnskabelige Indsats, Göttingen paa ikke faa Omraader har ydet i de sidste Menneskealdre.

I mange Henseender er den foreliggende Fremstilling en interes-